

Na Zakroczymskiej, na Freta: o reinterpretacji fleksyjnej nazw miejskich

Słowa kluczowe: reinterpretacja fleksyjna, etymologia ludowa, urbanonimy, nazwy ulic.

doi: <https://doi.org/10.31286/JP.00129>

1. Wstęp

Nieprawdziwe byłoby twierdzenie, że językoznawcy nie interesowali się dotąd etymologią ludową. W piśmiennictwie polskim klasyczną pozycją dotyczącą tej tematyki pozostaje do dziś monografia Witolda Cienkowskiego sprzed półwiecza (1972), napisana wprawdzie w zgodnym z tendencjami swych czasów duchu strukturalistycznym, lecz jednocześnie nowoczesna, niejako antycypująca podejście kognitywne. Autor akcentuje systemowy charakter etymologii ludowej, podkreślając wagę badań synchronicznych (a nie jedynie tradycyjnych, diachronicznych). Jak stwierdza:

bardziej istotna jest nie rzeczywista etymologia wyrazu, ale jego etymologia relacyjna, czyli asocjacyjna, oparta na odczuwanych aktualnie związkach etymologicznych w ramach danego systemu (Cienkowski 1972: 16).

Badacz rezygnuje też z pojęcia *etymologia ludowa* na rzecz terminu *reinterpretacja (etymologiczna)*, który będzie przydatny także w niniejszym artykule.

Podział zaproponowany przez W. Cienkowskiego, przebiegający – przy stałej obecności reinterpretacji etymologicznej – według kryterium obecności bądź braku zmiany znaczenia oraz postaci wyrazu (co daje cztery logicznie możliwe kombinacje: (1) zmiana zarówno znaczenia, jak i postaci wyrazu; (2) wyłącznie zmiana jego postaci; (3) wyłącznie zmiana znaczenia; (4) brak którejkolwiek z tych zmian, czyli zaistnienie jedynie reinterpretacji etymologicznej, obserwowalnej pośrednio), zachował aktualność do dziś (por. np. Karaś 2010). Warto jednak podkreślić, że przykłady ilustrujące tezy W. Cienkowskiego to w przeważającej większości rzeczowniki pospolite, a nie nazwy własne stanowiące przedmiot tego artykułu.

Etymologii ludowej zawężonej w oglądzie badawczym wyłącznie do nazw własnych poświęcono już także nieco prac naukowych, wśród których wypada wymienić choćby artykuły: Małgorzaty Rutkiewicz-Hanczewskiej (2012), Zofii i Karola Zierhofferów (2012), Elżbiety Michow (2017) czy liczne teksty Ewy Rogowskiej-Cybulskiej (szczególnie monografia z roku 2018). Wszystkie one dotyczą wszakże przede wszystkim lub wyłącznie nazw miast i wsi.

* justwalk@amu.edu.pl; ORCID: 0000-0001-7301-4591

Analizowane są w nich na przykład legendy ludowe osnute na kanwie nieprzejrzystych semantycznie nazw miejscowości – zarówno te autentyczne, pierwotne, faktycznie wynotowane przez etnografów w trakcie badań terenowych, jak i wymyślone w celu promocji danej miejscowości czy regionu i rozpowszechniane w wydawnictwach krajoznawczo-turystycznych. Znacznie rzadziej bada się natomiast etymologie ludowe w odniesieniu do nazw ulic czy placów.

Termin *etymologia ludowa* użyty w stosunku do nazewnictwa miejskiego wydaje się niewłaściwy nie tylko dlatego, że odrzucił go (w stosunku do wszelkich rzeczowników) na rzecz terminu *reinterpretacja etymologiczna* W. Cienkowski, ale i ze względu na mniej czy bardziej uświadomiony związek tradycyjnie pojmowanej etymologii ludowej, podobnie jak i samego ludu, z gwarami. Rzeczywiście: jak podkreśla Halina Karaś (2010), w gwarach przykłady etymologii ludowej są najczęstsze. Lecz długotrwały (i dlatego rozpatrywany w perspektywie diachronicznej) proces zniekształcania przez prosty, niepiśmienny lud wyrazów dlań obcych, trudnych, nieprzejrzystych semantycznie wydaje się nie przystawać do analizowanych synchronicznie, a zachodzących w umysłach wykształconych odbiorców, procesów reinterpretacji tekstów, jakimi są nazwy miejskie.

Można wyliczyć kilka przykładów reinterpretacji etymologicznej nazw ulic, gdy doszło do zmiany zarówno postaci nazwy, jak i jej motywacji: ul. Grochowe Łąki w Poznaniu pierwotnie nosiła nazwę *Groffowe Łąki*, od nazwiska właściciela terenu – Groffa (Rutkiewicz-Hanczewska 2008: 217, 368–369); Muszą Górę w Poznaniu przezwano *Myszą Górą* (Rutkiewicz-Hanczewska 2008: 234; 2012: 361). Ale w tym artykule przedmiot namysłu badawczego stanowi reinterpretacja etymologiczna nazw ulic zachodząca wyłącznie na płaszczyźnie fleksyjnej. W. Cienkowski poświęca jej niewiele miejsca; właściwie o błędnych formach fleksyjnych jako skutku reinterpretacji etymologicznej wspomina jedynie zdawkowo przy omawianiu ostatniej z czterech stworzonych przez siebie kategorii, czyli w kontekście niezmiennych postaci i znaczenia wyrazu¹. Co więcej, z reguły nie posiłkuje się też jako przykładami nazewnictwem miejskim. Istotny jest wreszcie również fakt, że w odniesieniu do nazw własnych słuszniej jest mówić o motywacji niż o (semantycznym) znaczeniu, zatem jeden z podstawowych parametrów analizy należy zastąpić innym. To wszystko sprawia, że niełatwo bezpośrednio zaadaptować metodologię W. Cienkowskiego do badań nad reinterpretacją fleksyjną nazw ulic.

2. Przykłady reinterpretacji fleksyjnej w urbanonimii polskiej

Za M. Rutkiewicz-Hanczewską (2012: 361) będę tutaj używać terminu *reinterpretacja fleksyjna*, choć opisywane zjawisko można też nazwać *zmianą paradygmatu*, czyli wzorca odmiany (Kłosińska 2020), bądź *derywacją fleksyjną* (Smoczyński 1961). Wprawdzie przykładów takiej reinterpretacji nie ma zbyt wiele, jednak realnie ona występuje, poświadczona przykładowo w mediach, a leżące u jej podłoża mechanizmy są zróżnicowane i niekiedy nawet wzajemnie przeciwstawne. Nazwy ulic stanowiące egzemplifikację wyekscerpowano przede

1 „Słyszac formę dopełniacza lm. [agravek] domyślamy się, że mówiący interpretuje morfemicznie wyraz *agrafka* jako *agr-aw-ka*” (Cienkowski 1972: 55). Jak się jednak wydaje, badaczowi chodzi o zupełnie inne zjawisko niż w wypadkach tu omawianych: jedynie o różnicę morfologiczną, nie zaś o zmianę końcówek fleksyjnych, a co za tym idzie – o przeniesienie wyrazu w wyniku reinterpretacji do innej klasy deklinacyjnej czy o zaniechanie odmiany.

wszystkim z rozmaitych źródeł internetowych (zachowując oryginalną pisownię i interpunkcję), w tym z elektronicznych wydań prasy (opatrzone je literą P) oraz komentarzy lub opinii na forach czy blogach (oznaczonych literą F), a także z cytowanych prac naukowych, co każdorazowo uwidoczniło odesłaniem bibliograficznym. W dalszej części jako kryterium podziału posłużą konkretne kategorie gramatyczne przed reinterpretacją fleksyjną i po niej. Podjęta też zostanie próba wskazania możliwych nazw-wzorców (Handke 1998: *passim*), czyli onimów, na których wzór i przez analogię do których nastąpiła reinterpretacja.

2.1. Typ (*ul.*) *Freta*: M lp. r.ż. > D lp. r.m.

Nazwa ulicy motywowana rzeczownikiem pospolitym w mianowniku lp. rodzaju żeńskiego (*ul. Freta* w Warszawie, *rondo Kaponiera* w Poznaniu, *ul. Grobla* – wiele miejscowości) zostaje zreinterpretowana jako motywowana przez rzeczownik pospolity w dopełniaczu lub nazwisko męskie w dopełniaczu: **Fret*, **Kaponier*², **Grobel*. Można też takie reinterpretacje traktować jako zbliżone nieco do sytuacji, w której „z rozpędu nie odmienia się również mianownikowych nazw własnych” (por. Malinowski 2017 – tam o nazwie *ul. Lubicz*).

Nazwy-wzorce: *ul. Nobla*, *ul. Kreta*, *ul. Menueta*, *ul. Rydygiera*, *ul. Calliera*, *ul. Moliera*, por.:

Pijany kierowca forda dachował na *Grobla* (*ul. Grobla*, Gorzów) (P).

Już w najbliższą niedzielę odbędzie się pierwszy w tym roku charytatywny Antykwariat na *Freta* (P).

Dom Aukcyjny „Galeria na *Freta*”; Restauracja „Feta na *Freta*”; „u Dominikanów na *Freta*”; Centrum Szkoleniowe „Szkolenia na *Freta*” (P).

Akurat stałem na przystanku na *Kaponiera* gdy przelatywał (F).

Jezdziłam z dzieckiem do żłobka tramwajem, niedługo po otwarciu ronda i też musiałam wysiąść na *Kaponiera* i zjeżdżać windą (F).

Pragnę tylko zauważyć, że na *Lubicz* vis a vis przystanków znajduje się tzw Biały Domek – komenda policji na Śródmieście (F).

2.2. Typ (*ul.*) *Stawki*: M lm. r.m. > M lm. r.ż. lub D lp. r.ż.

Nazwa warszawskiej ulicy (te) *Stawki* ma postać mianownika lm. rzeczownika *stawek* ‘mały staw’ (i taka interpretacja jest etymologicznie poprawna), reinterpretowanego na dwa sposoby:

- (1) jako mianownik lm. rzeczownika *stawka*: *ul. (te) Stawki*, (tych) *Stawek*;
- (2) jako dopełniacz lp. rzeczownika *stawka*: *ul. (tej) Stawki*.

2 Por. *Kim był Kaponier?*, https://www.goldenline.pl/grupy/Miasta_regiony/poznan2/kim-by-l-kaponier,2384664/ (dostęp: 1 października 2022). Co ciekawe, w wypadku *ul. Grobla* sporadycznie zdarza się reinterpretacja tej nazwy jako przymiotnikowej, co widać w miejscowniku (*na Groblej*).

Zatem nastąpił tu wybór paradygmatu pochodzącego od innego apelatYWu, różniącego się pod względem rodzaju. Por.:

[P]rzedstawiciele ZDM [...] radzą, jak dostać się na ul. Stawki: Można skrócić w prawo w Dziką i dojechać do *Stawek* (P).

Okazało się – że cały towar został zakupiony u Ch.F. na *Stawki* (P).

2.3. Typ (*ul.*) *Żwirki*: D lp. > M lm.

Nazwisko (rzadziej nazwa osobowa niebędąca nazwiskiem) na *-o*, *-a* w nazwie ulicy (np.: *Żwirko*, *Kajka*, *Chudoba*, *Matejko*), a zakończone w dopełniaczu na *-i*, *-y*, zostaje zreinterpretowane jako mianownik rzeczownika w liczbie mnogiej, a skutki tego procesu najłatwiej można zobaczyć w miejscowniku:

Krzysztof Cedro – *ul. Cedry* w Łodzi > na *Cedrach*,

Witold Chodźko – *ul. Chodźki* w Lublinie > na *Chodźkach*,

Stanisław Chudoba – *ul. Chudoby* w Poznaniu > na *Chudobach* (Padalak 2008: 625),

Walerian Czuma – *ul. Czумы* w Warszawie > na *Czumach*,

Aleksander Fredro – *ul. Fredry* w Poznaniu > na *Fredrach*,

Tadeusz Hołówka – *ul. Hołówki* w Warszawie > na *Hołówkach*,

Michał Kajka – *ul. Kajki* w Warszawie > na *Kajkach* (Handke 1998: 52),

Stanisław Kazuro – *ul. Kazury* w Warszawie > na *Kazurach*,

Tadeusz Kościuszko – *ul. Kościuszki* w Świeciu > na *Kościuszkach*,

Jan Matejko – *ul. Matejki* w Poznaniu > na *Matejkach* (Padalak 2008: 616, 644),

Nawojka – *ul. Nawojki* w Krakowie > na *Nawojkach*,

Wojciech Oczko – *ul. Oczki* > na *Oczkach* (Smoczyński 1961: 148),

Sabała – *ul. Sabały* w Zakopanem > na *Sabałach*,

Jan Styka – *ul. Styki* > na *Stykach*,

Karol Szajnocha – *ul. Szajnochy* w Bydgoszczy > na *Szajnochach*,

Leonid Teliga – *ul. Teligi* w Warszawie > na *Teligach*,

Adam Wodziczko – *park Wodziczki* w Poznaniu > na *Wodziczkach*,

Kazimierz Wyka – *ul. Wyki* w Krakowie > na *Wykach*,

Zaklika z Mydlnik – *ul. Zakliki z Mydlnik* w Krakowie > na *Zaklikach*,

Franciszek Żwirko – *ul. Żwirki i Wigury* w Warszawie > na *Żwirkach*.

Nazwy-wzorce: *ul. Piaski* (wiele miejscowości), *ul. Piekary*, *ul. Garbary*, *ul. Ugory* (Poznań – por. Chojnacki 2008: 488), *ul. Zasieki*, *ul. Rozłogi*, *ul. Jamki*, *ul. Zręby* (Warszawa – por. Handke 1998: 274–275), por.:

„W akademiku na *Żwirkach* w «Jedynce»” – swoje radiowe początki w DeSa Radio na *Żwirkach* w Warszawie wspominał Piotr Bałtroczyk (P).

Leżałam na *Chodźkach*³ w Lublinie, w sumie dobrze wspominam tamtejszych lekarzy (F).

Dopóki Pani Doktor będzie pracować na *Chodźkach*, to moja córeczka będzie jej pacjentką (F).

Jest ktoś chętny pograć jutro w piłeczkę na *Czumach*⁴? (F).

Najbliższy tramwaj w okolicy Dworca Głównego w stronę franowa znajduje się... Na *Fredrach*. [...] Nawet jeżeli by się udało że akurat przyjedzie na 5min przed odjazdem, to samo dojście na Fredry i poczekanie na tramwaj to i tak ostatecznie cała podróż może zająć też około godzinę (F).

Ja się urodziłem w domu na *Hołówkach* [okolicie ul. Tadeusza Hołównki na Sielcach – red]. To był duży dom, aż cztery podwórka (P).

Na *Kazurach* było bardzo miło, już od progu przywitała nas para przyjaznych psiaków (F).

Ma ktoś numer do pizzerii Guccio na *Kościuszkach*⁵? (F).

To napewno ta idiotka z *Kościuszek* co wszystkich wyzywa na ulicy bo ona wiecznie z telefonem chodzi (F).

Na *Cedrach* mają ciągły problem, bo im garaż zalewa (F).

Słuczka w Krakowie. Między przejazdem kolejowy[m], a mostkiem na Rudawie na *Zaklikach* w Krakowie (P).

W okolicach *Zaklików* jest bodaj jakaś uczelnia (niech Krakowiaczy mi podpowiedzą, która) a z Mydlnik jest zwyczajnie dalej (F).

Na *Nawojkach* były fajne dziewczyny w akademikach (F).

[S]am słyszałem stosunkowo niedawno, jak ktoś ze znajomych mówił, iż jego dziecko chodziło do przedszkola na *Sabałach* (P).

Pan, który sprząta w moim budynku, mówi o nieodległej ulicy (Jana) Styki: na *Stykach* (F).

Nowoczesna hala magazynowa wysokiego składowania na *Szajnochach* (Nieruchomości-online.pl).

Ostatni raz widziany na *Teligach* około godziny 23:20. Niskiej postury, skórzana kurtka, grubszej postury, około 40 lat, ciemny blondyn (P).

Zaangażowane społecznie Jeżyce!!! Takie rzeczy tylko na *Wodziczkach* (F).

My latamy na *wykach* wpisz sobie w google fajna miejscowka co niedziele tam jestesmy [...]. Przejeżdżałem ostatnio i widziałem właśnie, że ludziki latają na Wyki. [...] To chodzi o ten plac przy skrzyżowaniu Wyki i Pachońskiego gdzie kiedyś były gokarty? (F).

3 Przy ul. W. Chodźki w Lublinie znajduje się szpital dziecięcy.

4 Przy ul. W. Czumy w Warszawie znajduje się obiekt sportowy – orlik (https://playarena.pl/1702,obiekty_i_boiska,sportowe,warszawa,czумы.html, dostęp: 1 października 2022).

5 Pizzeria mieści się przy ul. Kościuszki w Świeciu.

2.4. Typ (ul.) *Bernatka*: D lp. r.m. > M lp. r.ż.

Nazwa ulicy jest motywowana przez nazwisko męskie w dopełniaczu, zakończone w tym przypadku na *-ka*, reinterpretowane jako rzeczownik rodzaju żeńskiego:

O. Laetus Bernatek – *Kładka Ojca Bernatka* w Krakowie > *na Bernatce* (Kłosińska 2020),

Stanisław Strugarek – *ul. Strugarka* w Poznaniu > *na Strugarce* (por. apelatyw *strugarka*),

Mikołaj Kopernik – *ul. Kopernika* > *na Kopernice* (Smoczyński 1961: 148),

Franciszek Hynek – *ul. Hynka* w Gdańsku > *na Hynce*.

Nazwy-wzorce: *ul. Tamka*, *ul. Samarytanka*, *ul. Ścieżka* (Warszawa), *ul. Sielanka* (Bydgoszcz i inne miejscowości), por.:

[P]olecam u babuni na *hynce*⁶ lub hotel qubus (F).

Kraków na ekranach. Julka z pawiem na *Bernatce* (F).

[C]o to za słynna strugarka, skoro ma ulicę na Piątkowie (moja żona dzwoniąc do mnie mówi zawsze „Jestem przy *strugarce*” – przystanek Strugarka mając na myśli) (F).

2.5. Typ (ul.) *Serafitek*: D lm. r.ż. > M lp. r.m.

Nazwa ulicy zawierająca nazwę zakonu żeńskiego w dopełniaczu lm. – *ul. (tych) Koletek* w Krakowie, *ul. (tych) Serafitek* w Poznaniu – zostaje zreinterpretowana jako mianownik lp. rodzaju męskiego: (ten) *Koletek*, (ten) *Serafitek* > *na Koletku*, *na Serafitku*.

Nazwy-wzorce: *ul. Przepadek*, *ul. Nadolnik* (Poznań), *ul. Potoczek*, *ul. Zakątek* (Kraków), por.:

Kiedy jeszcze pracował w warsztacie na *Koletku*, potrafił rzucić robotę na widok szczególnie pięknego roweru (P).

Cześć, ostrzegam przed parkowaniem samochodów pomiędzy *Serafitkiem* a mostem św. Rocha (F).

2.6. Typ (ul.) *Komarowa*: D lp. r.m. > przymiotnik r.ż.

Nazwa ulicy zawierająca nazwisko męskie w dopełniaczu jest reinterpretowana jako nazwa odapelatywna przymiotnikowa:

Władimir Komarow – *ul. Komarowa* w Warszawie > *na Komarowej*,

Jan Paweł Woronicz – *ul. Woronicza* w Warszawie > *na Woroniczej*,

Kazimierz Karaś – *ul. Karasia* w Warszawie > *na Karasiej* (Handke 1992: 82),

Józef Struś – *ul. Strusia* w Poznaniu > *na Strusiej* (Padalak 2008: 655).

6 Chodzi o lokal Restauracyjka u Babuni, Gdańsk, ul. Franciszka Hynka.

Nazwy-wzorce: *ul. Kolejowa, ul. Parkowa, ul. Strumykowa* (wiele miejscowości), por.:

Wielu warszawiaków mówiło: „jadę na *Komarową*”, „przystanek jest na *Komarowej*”. Zupełnie tak, jakby ulica miała być na cześć krwiożerczych owadów (F).

Zespół został eskortowany przez milicję najpierw pod hotel Forum (dziś Novotel), a później na *Woroniczą* na nagrania (P).

Cabernet Wine Bar na *Woroniczej* – nowe miejsce, super jedzenie, o winach nie muszę nawet wspominać (F).

Również zaczynam w tym roku studia na UAMie i od lipca mam zarezerwowany pokój na *Strusiej* właśnie (F).

2.7. Typ (*ul.*) *Płaskowickiej*: D lp. > przymiotnik

Nazwa ulicy zawierająca przymiotnikowe nazwisko w dopełniaczu jest reinterpretowana jako nazwa odapelatywna przymiotnikowa, przy czym (w odróżnieniu od przykładów podanych w podrozdziale 2.6, gdzie forma mianownika zostawała zachowana, a zmieniały się przypadki zależne) formą identyczną pozostaje dopełniacz urbanonimu, zmienia się zaś jego mianownik:

Filipina Płaskowicka – *ul. Płaskowickiej* w Warszawie > *ul. Płaskowicka*,

Cecylia Śniegocka⁷ – *ul. Śniegockiej* w Warszawie > *ul. Śniegocka*,

Antoni Mateczny – *rondo Antoniego Matecznego* > *rondo Mateczne*.

Por.:

Lubię jeździć na *Śniegocką*. Park Kultury prawie się nie zmienił (F).

[J]ak między tymi drzewkami mają się zmieścić wielkie limuzyny i suv-y mieszkańców apartamentowca przy skrzyżowaniu ze *śniegocką* (F).

A to przełoży się na to, że kierowcy będą uciekać na *Płaskowicką*, Indiry Gandhi i Rosoła – powiedział tvn.warszawa.pl Robert Kempa (P).

Moja obserwacja dotyczy księgarni *Na Matecznym*, która mieści się przy przystanku autobusowym w stronę Kurdwanowa, Bieżanowa (F).

2.8. Typ (*ul.*) *Fredry*: D lp. > M lp.

Dopełniacz nazwiska w nazwie ulicy zostaje błędnie zreinterpretowany jako tego nazwiska mianownik, od którego z kolei utworzony zostaje dopełniacz:

Aleksander Fredro – *ul. Fredry* > dopełniacz *Fredrego*, też *Fredrygo* (Padalak 2008: 616).

Nazwy-wzorce: *ul. Mottego* (< *Marceli Motty*), *ul. Kennedy'ego* (< *Kennedy*); *Gatsby* > *Gatsby'ego*, ew. *Lampe* > *Lampego*, *Lange* > *Langego*, por.:

⁷ Notabene znana z rzeczownikowej odmiany nazwiska („O, Cecyljo Śniegocko!”) na ulicy swego imienia w *Zielu na kraterze* Melchiora Wańkowicza.

Park *Fredrego*, bo tam musi być ładnie dla kolejnego zbliżającego się hotelu... Co kogo park teatralny obchodzi (F).

Weszliśmy na ulicę *Fredrego*, jakieś 20 m od krzyżówki, rzut szkła na ciąg ulicy na wschód (F).

2.9. Typ (*ul.*) *Rosoła*: D lp. > D lp. (inny paradygmat odmiany)

Nazwa wyrażona antroponimem (nazwiskiem) w dopełniaczu jest reinterpretowana jako motywowana apelatywem, czego konsekwencją jest różnica w odmianie (gramatyka onomastyczna):

Jan Rosół – *ul. Rosoła* > *ul. Rosołu* (< ap. *rosół*), por.:

Mieszkałam kiedyś na Ursynowie, a koło mojego domu były ulice Jana Rosoła i Filipiny Płaskowickiej. Wszyscy, ale to wszyscy mówili „ulica *Rosołu*” /od zupy/ oraz „ulica *Płaskowicka*” /od nieistniejącego przymiotnika/. Tak kończy się „upamiętnianie na siłę” (F).

2.10. Typ (*ul.*) *Ruska*: przymiotnik r.ż. > D lp. r.m.

Przymiotnikowa postać nazwy ulicy jest reinterpretowana jako nazwa motywowana rzeczownikiem w dopełniaczu: *ul. Ruska* > *na Ruska* (zamiast: *na Ruskiej*). Jest to reinterpretacja odwrotna do typu omówionego w podrozdziale 2.6. Co istotne, o ile reinterpretacja nazwy *Ruska* nie jest możliwa bez popełnienia błędu językowego, to w wypadku niektórych innych urbanimów (np.: *ul. Pawia*, *ul. Gołębia*, *ul. Dzika*, *ul. Jastrzębia*, *ul. Łabędzia*, *ul. Rysia*, *ul. Strusia*⁸, *ul. Wróbla*, *ul. Żurawia*) trudno powiedzieć, czy są one fleksyjnie przymiotnikami (choć taki najczęściej jest uzus⁹), czy rzeczownikami w dopełniaczu, nawet przyjmując, że wszystkie motywowane są apelatywnie (a odrzucenie takiego założenia oznaczałoby czasem nie dwu-, a wieloznaczność, np. nazwę *ul. Dzika* może motywować przymiotnik *dziki*, rzeczownik pospolity *dzik* lub nazwisko *Dzik*). W wypadku nazwy *ul. Żurawia* w Poznaniu natomiast – jak pisze Jan Padalak (2008: 661):

Osobnik, który na pytanie „gdzie jest cukiernia Hanusia?” odpowie „na Żurawiej” – to element napływowy. Prawdziwy jeźyczanin¹⁰ wie, że w ulicze obok Rynku była przez dziesiątki lat studnia z wielkim żurawiem.

Nazwy-wzorce: *ul. Lecha*, *ul. Czecha*, *ul. Rusa*, *ul. Cyraneczki*, *ul. Rybitwy*, *ul. Wilgi*, por.:

Koncert odbędzie się na *Ruska* 46 – najjaśniejszym podwórku we Wrocławiu, pełnym historycznych neonów (P).

8 Oczywiście z wyłączeniem przypadku opisywanego powyżej, w podrozdziale 2.5.

9 Bywają wyjątki – na tabliczce umieszczonej na jednej z krakowskich kamienic widnieje napis: „W latach 2014–2015 przeprowadzono remont konserwatorski elewacji kamienicy przy ul. Gołębia” (<https://www.radiokrakow.pl/audycje/krakow-dla-poczatkujacych-i-zaawansowanych/ulica-golebia/>, dostęp: 1 października 2022).

10 Chodzi o mieszkańca dzielnicy Jeżyce w Poznaniu.

Gdy przyszedłem rozwiązać sprawę do apartotelu na ulicy *Golębia* zostałem potraktowany bluzgami (F).

2.11. Typ (ul.) *Dworcowa*: przymiotnik > D lp.

Przymiotnikowa postać nazwy ulicy zakończona na *-owa* jest reinterpretowana jako nazwa komemoratywna motywowana męskim nazwiskiem rosyjskim zakończonym na *-ow*, występującym w dopełniaczu:

ul. Dworcowa (< ap. *dworzec*) > *ul. Dworcowa* (< nazwisko *Dworcow*).

Łatwo zauważyć, że mechanizm i jego skutek są podobne do powyższego (podrozdział 2.10), a przeciwstawne do opisanego w podrozdziale 2.6. Bardzo czytelnym dowodem takiej reinterpretacji – choć może jedynym – jest rozpowszechniona przez media publiczna wypowiedź krakowskiego radnego. W 2016 roku podzielił się on ze słuchaczami Radia Kraków poglądem, że nazwa ulicy *Dworcowej* nie wzięła się od dworca, który przy niej stoi, ale od radzieckiego uczonego *Dworcowa*, i dlatego powinna ją objąć ustawa dekomunizacyjna (Sikora 2016). Internauci dla żartu zaczęli gromadzić podobne nazwy ulic (*Chlebowa*, *Makowa*, *Kasztanowa* < *Chlebow*, *Makow*, *Kasztanow*), a nawet miejscowości, jak *Żukowo* na Kaszubach¹¹.

2.12. Typ (ul.) *Czapla*: przymiotnik > M lp.

Nazwa odmieniana przymiotnikowo jest reinterpretowana jako rzeczownikowa w mianowniku: *ul. Czapla* > *na Czapli*.

Nazwy-wzorce: *ul. Grobla*, *ul. Czartoria* (Poznań), *rondo Babka* (Warszawa), por.:

Jak mieszkałem na *Czapli* przy Warcie to koncertowały mi do snu (F).

3. Możliwe czynniki i mechanizmy reinterpretacji

3.1. Specyfika nazw własnych

Opisane wyżej procesy nie muszą bynajmniej świadczyć o szczególnej ignorancji osób dokonujących reinterpretacji. Można by wręcz uznać, że charakter nazwy własnej jako nic nieznaczącej etykiety sprzyja procesom reinterpretacyjnym bardziej niż w wypadku rzeczowników pospolitych. Widać to szczególnie na przykładzie nazw obcych.

3.2. Elipsa członu utożsamiającego nazwy

Innym czynnikiem sprzyjającym reinterpretacji jest powszechna w grupie nazw ulic i placów elipsa pierwszego, utożsamiającego członu nazwy, która:

prowadzi do rozmaitych zaburzeń we fleksji nazw, co w wielu sytuacjach komunikacyjnych zmusza mówiących do jego przywracania, zwłaszcza w kontekstach, które bez tego byłyby niezrozumiałe (Handke 1998: 54).

¹¹ *Żądamy dekomunizacji ulic Dworcowa*, <https://www.facebook.com/dworcow/> (dostęp: 1 października 2022).

Jak dalej wskazuje cytowana badaczka, powoduje to powstawanie w płaszczyźnie potocznej dubletów nazewniczych typu: (*ulica Dwernickiego* : *Dwernicka*, (*ulica Fornalskiej* : *Fornalska* (Handke 1998: 54–55). Proces ten jest trwały, regularny i obecny zarówno w odmianie potocznej, jak i urzędowej, a nawet w języku literackim pisanym, chociaż niejednokrotnie eliptyczność ma charakter powierzchowny, a w świadomości użytkowników języka stale obecna jest struktura pełna (Handke 1992: 80–81). Zdaniem Kwiryny Handke (1992: 84–89) można wyróżnić, w pewnym uproszczeniu, pięć wariantów strukturalnych nazw miejskich złożonych z członu utożsamiającego A (*ulica, plac*) oraz odróżniającego B (np.: *Długa, Wolności*):

(1) formą podstawową członu B jest rzeczownik w mianowniku lp. lub lm. (rondo *Śródmieście*, ul. *Garbary*);

(2) formą podstawową członu B jest rzeczownik w dopełniaczu lp. lub lm. (Aleje *Mickiewicza*, ul. *Kosynierów*);

(3) człon B odmienia się przymiotnikowo – może być np.: przymiotnikiem, imiesłowem, liczebnikiem, zestawieniem (ul. *Dobra*, ul. *Nowowytoczona*, ul. *Pierwsza*, ul. *Świętosławska*);

(4) człon B ma postać wyrażenia przyimkowego (ul. *Ku Słońcu*, ul. *Przy Rynku*);

(5) człon B ma postać wielowyzrazową (ul. *Krzywe Koło*, ul. *Bitwy pod Grunwaldem*).

Nietrudno zauważyć, że omawiane w artykule przykłady reinterpretacji zwykle wiążą się z przeniesieniem nazwy z jednego z wyróżnionych przez K. Handke wariantów do innego:

(a) wariant 2 > wariant 1 (podrozd. 2.3, 2.4, 2.5),

(b) wariant 1 > wariant 2 (podrozd. 2.1, częściowo 2.2),

(c) wariant 2 > wariant 3 (podrozd. 2.6, 2.7),

(d) wariant 3 > wariant 2 (podrozd. 2.10, 2.11),

(e) wariant 3 > wariant 1 (podrozd. 2.12).

3.3. Analogia wewnętrzna

Przy reinterpretacji istotną rolę, prócz nazw-wzorców, odgrywa również analogia wewnętrzna (pomiędzy formami deklinacyjnymi):

Okolice ronda *Matecznego* to w czwartek najbardziej pechowe miejsce dla kierowców (forma dopełniacza nie identyfikuje wybranego paradygmatu) (P).

Dokładnie, jeszcze przebudować ronda *Mateczne*, Grzegórzeckie, skrzyżowanie Brozka z Zakopiańską i było by o wiele lepiej przemieszczać się po tym mieście!!! (F).

W czwartek, 20 czerwca rozpoczęła się awaryjna naprawa torowiska na rondzie *Matecznym* (odmiana przymiotnikowa, przypadek zależny) (P).

W podobny sposób reinterpretacja fleksyjna nastąpiła historycznie w wypadku nazwy *ul. Agrykola* w Warszawie: Karol Ludwik Agricola > Droga *Agricoli* > *ul. Agrikola/Agrykola*.

3.4. Tendencje rozwojowe w urbanonimii polskiej

Z kognitywnego punktu widzenia mamy też prawo oczekiwać, że reinterpretacja będzie następowała zgodnie z ogólnymi tendencjami rozwoju polskich nazw miejskich, które to tendencje i w tym procesie zapewne odgrywają pewną rolę. Jak podkreśla K. Handke (1998: 25–26), nazwy o postaci przymiotnikowej (*ul. Mickiewiczowska*) w historii polskiej plateonimii stopniowo ulegały wyrównaniu analogicznemu do formy dzierżawczej (*ul. Mickiewicza*), co dotyczy też nazw niemotywowanych nazwiskami (*ul. Lwia* > *ul. Lwa*). Można także mówić o pewnej skłonności do ograniczania odmiany nazw własnych, w tym nazw ulic, spowodowanej między innymi stopniem kompetencji użytkowników tych nazw (Handke 1992: 79–80), a ilustrowanej przez następujący cytat:

I jeszcze mogę o tej budowli na *Grobla* róg Wał Okrzeński, z której znów dachówki spadają, na głowy, rzecz jasna, przechodniów i z tego powodu żadna nie spada głowa [...] ¹² (P).

3.5. Wpływ reinterpretacji semantycznej

Zdarza się, że reinterpretacja fleksyjna jest wtórna w stosunku do semantycznej i zależnie od danej nazwy zająć może, ale nie musi. Ilustruje to poniższy przykład:

Moim zainteresowaniem stała się ulica ‘Odyńca’ – no nazwać ulicę od samca świni? Potem była ogromna ulica Jana Rosoła – przez cały Ursynów, dojeżdżało się nią na SGGW – dla mnie ulica Rosoła to już był kompletny absurd, nazywałam ją ‘rosołową’ – bo byłam przekonana, że to od nazwy zupy. Ulica Rosoła czy Ulica *Rosołu* – akurat by sobie dziecko zawracało tym głowę (F).

Obie pochodzące od nazwisk nazwy ulic – Rosoła i Odyńca – podlegają reinterpretacji jako odapelatywne, lecz tylko w wypadku drugiej z nich występuje różnica we fleksji onomastycznej.

3.6. Częstość występowania

Ostatni istotny czynnik to częstość użycia wyrazu „silnego” (atraktora) w stosunku do częstości użycia wyrazu „słabego”, czyli ulegającego atrakcji, poddającego się reinterpretacji. Terminy użyte przez W. Cienkowskiego, dla którego punktem wyjścia w rozważaniach nad etymologią ludową było przeciwstawienie sobie wyrazów „słabych”, całkowicie lub częściowo nieprzejrzystych (zatem etymologicznie izolowanych), oraz „silnych”, lepiej zintegrowanych z systemem słownictwa. By doszło do reinterpretacji (innymi słowy, pojawienia się etymologii ludowej), musi wystąpić podobieństwo brzmienia między parą wyraz słaby – wyraz silny (przy czym ich bliskość znaczeniowa i związek logiczny nie są konieczne). Wytwarzają się wtedy wtórne relacje etymologiczne wyrazu słabego do reszty słownictwa (Cienkowski 1972: 18).

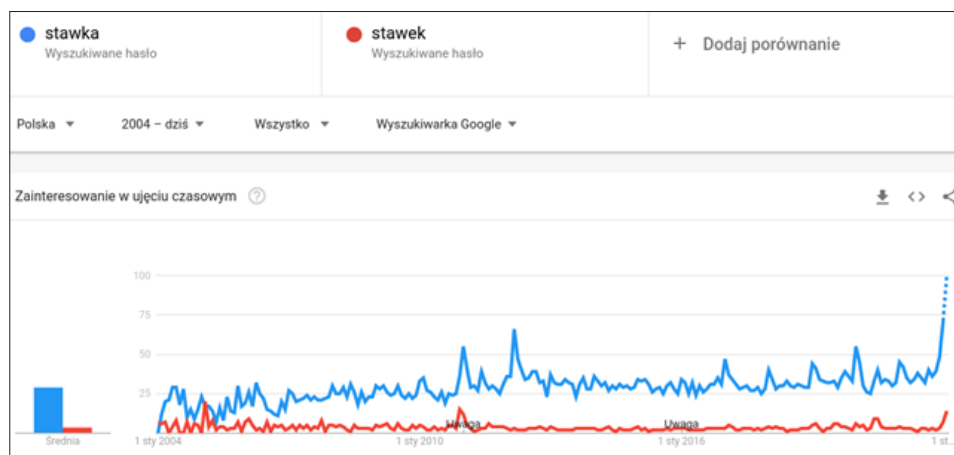
Pojęcie *heurystyka dostępności* nie było w latach 70. XX wieku znane, podobnie nieosiągalne były współczesne metody zbierania danych (*big data*) z wykorzystaniem Internetu, lecz

¹² Korpus Języka Polskiego PWN.

dziś metodologię tego badacza możemy już wzbogacić o analizę częstości użycia wybranych atraktorów i reinterpretowanych pod ich wpływem onimów słabych. Wykorzystując narzędzie Google Trends¹³, na poniższych wykresach przedstawiono częstość wyszukiwania w latach 2004–2021 polskiego apelatywu *źwirek* i nazwiska *Żwirko* (rys. 1) oraz apelatywów *stawka* i *stawek* (rys. 2). Jak wyraźnie widać, apelatywy *źwirek* oraz *stawka* cechują się znacznie wyższą częstością wyszukiwań niż odpowiednio *Żwirko* i *stawek*, co zgadza się z poświadczonym kierunkiem atrakcji.

Rysunek 1. Częstość wyszukiwania polskiego apelatywu *źwirek* oraz nazwiska *Żwirko* (lata 2004–2021)

Rysunek 2. Częstość wyszukiwania polskich apelatywów *stawek* i *stawka* (lata 2004–2021)

13 Niestety Narodowy Korpus Języka Polskiego (<http://nkjp.pl/>) nie okazał się przydatny – zapytanie [base=źwirek] daje również wyniki zawierające ciąg *Żwirki i Wigury*, przy czym segmentowi *Żwirki* błędnie przypisano znacznik morfosyntaktyczny [źwirek:subst:pl:acc:m3]. Natomiast narzędzie Google Books Ngram Viewer jest nieprzydatne z powodu braku polskiego korpusu.

4. Podsumowanie i wnioski

W artykule zanalizowano około czterdziestu nazw ulic reinterpretowanych fleksyjnie przez użytkowników. Najczęstszy typ, reprezentowany przez dwadzieścia nazw ulic, to odczytanie nazwy pamiątkowej motywowanej nazwą osobową lp. na *-o, -a* jako pluralnej (*ul. Żwirki – mieszkam na Żwirkach*). Jako bazę do ekscerpacji wykorzystano głównie teksty internetowe, co pozwoliło na odnotowanie zjawisk stosunkowo nowych. Warto przy tym zauważyć, że niektórych nazw rejestrowanych wcześniej przez badaczy nie udało się odnaleźć, jak np. formy *na Oczkach*, odnotowanej przez Pawła Smoczyńskiego w roku 1961, czy *Fredrygo*, podawanej przez J. Padalaka w roku 2008 (stosunkowo częsta natomiast jest forma *Fredrego*, i to nie tylko w nazwach ulic, ale zwłaszcza w odniesieniu do dzieł komediopisarza). Wątpliwości budzą też nieliczne znalezione w Internecie przykłady form *Sienkiewiczą, na Sienkiewiczę*¹⁴, których obecność w Warszawie w latach 50. XX wieku zaświadcza K. Handke za Stefanem „Wiechem” Wiecheckim (por. Handke 1992: 98). Wiele przykładów pochodzi z dużych miast, zwłaszcza z Warszawy, co nie dziwi, bo im miasto większe, tym więcej spotkamy tu osób przyjezdnych, nieświadomych genezy danej nazwy.

Na uwagę zasługuje wykorzystanie marketingowe niektórych reinterpretowanych form jako wpadających w ucho chrematonimów, jak w wypadku krakowskiej Szkoły Rysunku i Malarstwa „Koletek”¹⁵, księgarni Na Matecznym czy Domu Aukcyjnego „Galeria na Freta”. Ostatnia z nazw pojawia się nawet w piosence:

Dawno nie byliśmy, miła,
Na Zakroczymskiej, na Freta,
ulica mi się przysniła,
ale ulica nie ta...¹⁶

Wiele przykładów reinterpretacji fleksyjnej wynika bezpośrednio z dwu- czy nawet wieloznaczności nazwy wyjściowej. K. Handke (1992: 82) podaje przykład *ul. Cedry* w Warszawie, której nazwa odbiorcom kojarzy się z nazwami typu *Cisy, Dęby*, choć w rzeczywistości motywowana jest nazwiskiem bohatera *Popiołów* Stefana Żeromskiego. Jak się wydaje, wspomniana niejednoznaczność pewnych nazw silnie sprzyja wystąpieniu reinterpretacji niż ogólne tendencje strukturalne obserwowane w nazewnictwie miejskim. Świadczy o tym choćby fakt, że część wyróżnionych typów zmian to pary, którymi rządzią przeciwstawne mechanizmy.

14 Pierwsza forma może być wynikiem literówki; druga pojawia się na stronach, których treść prawdopodobnie tłumaczono na język polski maszynowo.

15 Jak piszą właściciele firmy: „Studio Rysunku przez około 15 lat miało swoją siedzibę przy Ulicy Koletek 5. Nazwa ulicy tak bardzo ‘wrosła’ w historię szkoły, że postanowiliśmy ją zatrzymać ze względów sentymentalnych i dlatego, że bardzo nam się podoba. Kto wie, może kiedyś znowu przeniesiemy się na Koletek...”. Tu następuje krótki zarys historii zakonu, co wskazuje, że nazwa stanowi żart językowy (<http://studiorysunku.pl/#o-nas>, dostęp: 1 października 2022).

16 Słowa Karol Kord, muzyka Zygmunt Wiehler (https://bibliotekapiosenki.pl/utwory/Na_Zakroczymskiej_na_Freta, dostęp: 1 października 2022).

Pod pewnymi względami reinterpretacje typu najczęstszego w wyekscerpowanym materiale (*Żwirki > na Żwirkach*) są bliskie tworzenia rzeczownikowo odmienianych nazw potocznych na podstawie nazw miejskich motywowanych nazwiskami. Jako egzemplifikacja mogą posłużyć następujące onimy poznańskie (za: Padalak 2008: *passim*): *Berwina* (ul. Berwińskiego), *Družba* (ul. Družbackiej), *Kamina* (piekarnia rodziny Kamińskich), *Kochan* (komenda policji przy ul. Kochanowskiego), *Kosina* (ul. Kosińskiego), *Krasina* (ul. Krasieńskiego), *Madalina* (ul. Madalińskiego), *Prądzyna* (ul. Prądzińskiego), *Przybysz* (Szpital Kliniczny przy ul. Przybyszewskiego), *Szczanieka/Szczanieka* (ul. Szczanieckiej), *Sikora* (ul. Sikorskiego), *Szamarzewo* (zespół budynków uniwersyteckich przy ul. Szamarzewskiego), *Umina* (ul. Umińskiego). Być może znajduje tu odzwierciedlenie potrzeba nazwania obszaru mniejszego niż dzielnica, ale jednak nieco większego niż pojedyncza ulica. Ustalenie, czy rzeczywiście tak jest, wymagałoby pogłębionych badań. To charakterystyczne, że tego typu nazwy potoczne często służą z jednej strony miejscowym do emocjonalnej identyfikacji z „małą ojczyzną”, z drugiej – przyjezdnym, na przykład studentom, do osvajania obcej przestrzeni miejskiej i wykrojenia sobie z niej jakiegoś własnego fragmentu (por. akademik zwany potocznie „na Kicu”, od ul. Kickiego w Warszawie¹⁷). Tego rodzaju potoczne urbanonimy rzadko zyskują status oficjalny¹⁸.

Bibliografia

- Chojnacki J. 2008: *Nazwy ciągów i obiektów komunikacyjnych*, [w:] Z. Zagórski (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 425–537.
- Cienkowski W. 1972: *Teoria etymologii ludowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Handke K. 1992: *Polskie nazewnictwo miejskie*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Handke K. 1998: *Słownik nazewnictwa Warszawy*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Karaś H. 2010: *Etymologia ludowa*, [w:] *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe* (online: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=leksykon&lid=566>, dostęp: 1 października 2022).
- Kłosińska K. 2020: *Żwirki – na Żwirkach?*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Zwirki-na-Zwirkach;20642.html> (dostęp: 1 października 2022).
- Malinowski M. 2017: *Mieszkam na Lubiczu albo na ul. Lubicz*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Mieszkam-na-Lubiczu-albo-na-ul-Lubicz;18135.html> (dostęp: 1 października 2022).
- Michow E. 2017: *O nadmiernej popularności modelu pamiątkowego w potocznych etymologiach nazw miejscowych*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 37–50.
- Nieruchomości-online.pl (<https://bydgoszcz.nieruchomosci-online.pl>, dostęp: 1 października 2022).
- Padalak J. 2008: *Słownik potocznego nazewnictwa geograficznego*, [w:] Z. Zagórski (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 613–662.
- Rogowska-Cybulska E. 2018: *Powtarzali za-łom-za-łom-za-łom i tak powstała Łomża... O etymologiach nienaukowych nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Rutkiewicz-Hanczewska M. 2008: *Nazwy terenowe*, [w:] Z. Zagórski (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 165–423.

17 <https://klubabsolwentow.uw.edu.pl/slang-uw/kic/> (dostęp: 1 października 2022).

18 Jednym z nielicznych odnalezionych przykładów jest osiedle Tuwim w Siemianowicach Śląskich (*Roboty wodno-kanalizacyjne na Tuwimie; W pierwszej kolejności do remontu idą chodniki na Tuwimie, Bytkowie i Bańgowie; Pozostawimy przy inwestycjach. Co będzie z Tuwimem? Powstał tam skwer*).

- Rutkiewicz-Hanczewska M. 2012: *Nazwy własne w przestrzeni społeczno-komunikacyjnej. Uwagi językoznawcy*, „Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji”, nr 23, s. 355–363.
- Sikora K. 2016: *Dekomunizacyjny absurd! Radny Pis z Krakowa: Ulica Dworcowa wzięła nazwę od radzieckiego uczonego* (online: <https://natemat.pl/189033,dekomunizacyjny-absurd-radny-pis-z-krakowa-chce-by-nazwe-zmieni-la-ulica-dworcowa>, dostęp: 15 lutego 2022).
- Smoczyński P. 1961: *O derywacji fleksyjnej w słowiańskiej onomastyce*, [w:] W. Taszycki (red.), *Międzynarodowa Słowiańska Konferencja Onomastyczna w Krakowie w dniach 22–24 października 1959. Księga referatów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 147–160.
- Zierhofferowa Z., Zierhoffer K. 2012: *Etymologie ludowe, ich funkcja i struktura*, „Onomastica” LVI, s. 15–23.

Summary

Na Zakroczymskiej, na Freta: on the inflectional reinterpretation of hodonyms

Keywords: inflectional reinterpretation, folk etymology, hodonyms, street names.

The topic of the study is the phenomenon of inflectional reinterpretation (which may be understood as a kind of folk etymology, more appropriately called etymological reinterpretation) in urban names (hodonyms). It leads to a change of the inflectional paradigm of the onym, e.g. *na Matejkach, na Strugarce, na Karasiej* instead of *na (ulicy) Matejki, Strugarka, Karasia*. The examples were excerpted mostly from the Internet and – to a lesser degree – from scholarly literature. Twelve types of such reinterpretation have been identified, exemplified by a total of over 40 onyms. Possible factors contributing to reinterpretation were analysed, such as the specificity of proper names, their frequency and developmental trends, as well as semantic and structural mechanisms (internal analogy, the ellipsis of the identifying element). Some similarities were also found between the effects of the most common type of inflectional reinterpretation and the formation of informal, unconventional urban names.